

SOHADA O'ZBEK TILINI O'QITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH SAMARADORLIGI

Eshniyazova M.B.

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va
biotexnologiyalar universiteti o'qituvchisi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6635914>

ARTICLE INFO

Received: 28th May 2022

Accepted: 02nd June 2022

Online: 05th June 2022

KEY WORDS

til siyosati, savodxonlik, nutq madaniyati, og'zaki nutq, yozma nutq, ta'lim usullari, sharh, lug'at, 2x1, aqliy hujum, muammoli vaziyat, keys-stadi, FSMU, KKIT

ABSTRACT

Ushbu maqolada respublikamizda olib borilayotgan til siyosati, sohada o'zbek tilini o'qitishda kreativ fikrlash, og'zaki va yozma nutqni o'stiruvchi, shaxsni shakllantiruvchi yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish yuzasidan fikr-mulohazalar hamda tavsiyalar bayon etilgan.

Mamlakatimizda o'zbek tilining mavqeyini mustahkamlashga, uning strategik maqsadlari, ustuvor yo'nalish va vazifalarini hamda istiqboldagi bosqichlarini belgilashga, tilning xalqimiz ijtimoiy hayotida va xalqaro miqyosdagi obro'-e'tiborini tubdan oshirishga, shuningdek unib-o'sib kelayotgan yoshlarimizni vatanparvarlik, milliy an'ana va qadriyatlarga sadoqat ruhida tarbiyalashga bugungi kunda alohida e'tibor qaratilib, bu masala davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2019-yil 21-oktabrdagi "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5850-son hamda 2020-yil 20-oktabrdagi "Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini

takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6084-son Farmoni qabul qilinishi ayni borada olib borilayotgan til siyosatining huquqiy mezonlarini belgilab beradi.

Har bir milliy tilning xalqaro miqyosdagi nufuziga, avvalo, uning jamiyatdagi ijtimoiy qadr-qimmatini ulug'lanishi orqali erishiladi. O'zbek tilining mavqeyi mustahkamlanishida millatning har bir a'zosi birdek xizmat qilishi lozim. Shuningdek tilshunoslar, ziyoli qatlam vakillari, soha mutaxassislari zimmasida mas'uliyat bu borada yanada ortadi.

Oliy ta'lim muassasalarining nofilologik yo'nalishda tahsil oluvchi talabalari uchun "O'zbek tilining sohada qo'llanilishi" fani o'quv dasturiga kiritilgan bo'lib, o'quv mashg'ulotlarida talaba-yoshlardan og'zaki nutqni madaniy nutq talablariga mos holatda tuza olish hamda yozma nutqni

amaldagi imlo qoidalariga mos bayon qila olish borasidagi ko'nikmalarini o'stirishlari hamda davlat tilida ish yurita olish mahoratini egallashlari talab qilinadi. O'quv mashg'ulotlarini tashkil etish, darslarni o'qitish texnikasini rejalashtirish jarayonida o'qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalangan holda talabalarning ham og'zaki, ham yozma nutqini o'stirishga, ularning so'z boyligini oshirishga e'tibor qaratishlari darkor. Demak, dars mashg'ulotlarida ta'lim usullari shu maqsadga muvofiq holda tanlangani ma'qul.

Dars jarayonining faollashtiruvchi bosqichida motivatsion fikrlar (hikmatli so'zlar, maqol va hadislar)dan shior sifatida foydalanish mumkin. Masalan, o'z tajribamizda qo'llangan "Jaholatning uch turi mavjud: umuman hech narsa bilmaslik, hamma bilgan narsalarni juda yomon bilish, lozim bo'lmagan narsalarni bilish" (Sh. Dyuklo), "Istamay mutolaa qilayotgan talaba - qanotsiz qush" (Sa'diy), "Har qanday donolikning zamini - sabr-qanoat" (Aflotun), "To'rt narsa o'lik dilni tiriltiradi: ustoz, yaxshi do'st, muvofiq yor va davlat-u iqbol sababchisi bo'lgan dono aql" (Muiniddin Juvayniy), "Fikrat - daryo, g'afat ko'lmakdir, Daryo - hayot, ko'lmak o'lmakdir" (E.Vohidov), "Yaratuvchanlik - bu aqlning vaqtichog'lik qilishidir" (Albert Einstein), "Donishmandlikning bir foizi ilhomlanish va to'qson to'qqiz foizi harakatga bog'liq" (Thomas Edison), "Quloqdan dilingga gar kirmasa nur, Sichqon kavagidan ne farqi bo'lur" (A.Jomiy) kabi hikmatli so'zlarni tavsiya qilgan holda aytish joizki, berilayotgan aforizmlar mashg'ulot mavzusiga bog'liq bo'lishi lozim. "Kun hikmati" rukni ostida havola qilinadigan bu kabi jumlar

talabalar tomonidan "sharh" usulidan foydalangan holda izohlanadi, fikr-mulohazalar bayon qilinadi.

Tahsil oluvchilarning yozma nutqini o'stirish, ularda imlo xatolarisiz yozish ko'nikmalarini shakllantirish, shuningdek so'zlar ma'nosini farqlagan holda qo'llay olish malakasini oshirish uchun "lug'at" usulidan foydalanish mumkin. Bu usulda odatda ko'pincha imlo xato bilan yoziladigan qator unlili, qo'sh va qator undoshli, "x" va "h"li, tutuq belgili so'zlardan, sohaga oid o'zlashma terminlardan iborat o'nta so'zlik lug'at diktant olinadi va xatolar ustida ishlanadi. So'zlar imlosini eslab qolish uchun ushbu birliklar ishtirokida gaplar tuziladi (maqol, hiklamtli so'zlar yoki qoidalar eslanishi ham mumkin).

"2x1" usuli yordamida paronim so'zlardan iborat mashq bilan ishlash mumkin. Bunda o'quvchi-talaba ham so'zning ma'nosi bilan ishlab, nutqini uslubiy xatolardan asraydi, ham so'zning imlosini eslab qolib, yozma nutqini orfografik xatolardan tozalaydi. Paronimlarni maqsadli tanlov asosida sohaga oid so'zlar bilan boshlash ham mumkin: ablaq (ola-bula tusli ot) - ablah (o'ta yaramas, razil, qabih), angar (ekin maydoni) - angor (aft, bashara, qiyofa), ariq (maxsus suv yo'li) - oriq (ozg'in, eti qochgan), arpa (bug'doysimon g'alla o'simligi va uning hosili) - arfa (uchburchak shaklidagi nohin bilan chalinadigan musiqa asbobi) kabi. Mazkur usulda so'zlarning ma'nosini va imlosini bilishdan tashqari, ularni izohlay olish, ma'nodoshlarini topish ko'nikmalari shakllana boradi, shuningdek so'z boyligi oshiriladi.

Og'zaki nutqni o'stirish, mantiqiy izchil fikrlash, voqelikni tanqidiy baholash, muammolarni aniqlash, ularning

yechimlarini topishga harakat qilish va yangi g'oyalarni ilgari surish ko'nikmalarini shakllantirish uchun "aqliy hujum", "muammoli vaziyat", "keys stadi", "FSMU" kabi usullardan foydalanish mumkin.

"Aqliy hujum" – biror muammo yoki savol bo'yicha o'quvchilar tomonidan bildirilgan erkin fikr va mulohazalarni to'plab, ular orqali ma'lum bir yechimga kelinadigan usuldir. «Aqliy hujum» metodini qo'llashdagi asosiy qoidalari sanalgan barcha ta'lim oluvchilar qatnashishlari shartligi, bildirilgan har qanday fikr-g'oyalar, hatto ular noto'g'ri bo'lsa ham inobatga olinishi, aytilgan fikr-g'oyalar baholanmasligi talabaga fikr, harakat, ifoda, tashabbus erkinligini beradi, ularni fikrining noto'g'ri ekanligidan istihola qilish, yomon baho olish xavfidan xalos etadi. «Aqliy hujum» metodida guruhga yangi mavzu bo'yicha savol beriladi, tahsil oluvchilar tomonidan fikr va g'oyalar bildiriladi, ular jamlanadi va guruhlanadi, aniq va to'g'ri javoblar tanlab olinadi va taqdimot qilinadi. Bu usulning yana bir ijobiy tomoni shundaki, ishtirokchilarda guruhli ishlash, suhbatdoshining fikrini eshitish, o'zaro kelishuv, hurmat, munozaraga kirisha olish ko'nikmalari hamda muloqot va nutq madaniyati shakllana boradi. Masalan, "Adabiy nutq me'yorlari" mavzusini o'tishda "aqliy hujum" usulida "Nutq me'yorlarini yaxshi o'zlashtirishda qanday usullarni samarali usul sifatida qo'llash mumkin?" yoki "O'zbek tili me'yorlari faqat ta'lim muassasalarida o'rganiladimi?" kabi savollarni berish orqali talabalarni mustaqil fikrlashga o'rgatish mumkin.

"Muammoli vaziyat" – ta'lim oluvchilarda muammoli vaziyatlarning sabab va oqibatlarini tahlil qilish hamda ularning yechimini topish bo'yicha ko'nikmalarini

shakllantirishga qaratilgan usuldir. «Muammoli vaziyat» metodida muammoli vaziyat tavsifi beriladi, guruhlar uning kelib chiqish sabablarini aniqlaydilar, oqibatlarini to'g'risida fikr yuritadilar, so'ngra muammoli vaziyatni yechish yo'llarini ishlab chiqadilar, to'g'ri yechimlarni tanlab oladilar va taqdimot qiladilar. Muloqot jarayoni va uning ko'rinishlari haqida o'tilishi rejalashtirilgan dars mashg'ulotida muammoli vaziyat metodidan foydalanish o'rindir. Darsda bu mavzuga oid "O'zbek tilida muloqot qiluvchilarning savodxonlik darajasi qoniqarli mi?" degan muammoli savol yuzasidan talabalar guruhli ishlaydilar. Darsda talabalarni kichik guruhlariga birlashtirish orqali ishlashini tashkil qilish maqsadga muvofiq, chunki kichik guruhlar o'rtasida raqobat muhiti paydo bo'ladi, ishtirokchilar imkon darajasida chuqurroq fikrlashga, hodisaning mohiyatiga kirib borishga, muammoning hayotiy sabablarini aniqlab, optimal yechimlarni topishga harakat qiladilar, bir guruh boshqasidan kuchliroq bo'lishga intilishi natijasida talabalarda liderlik qobiliyati, o'z fikrlarini bayon qilish, uning to'g'riligini isbotlash, g'oyalarini himoya qilish ko'nikmalari shakllanadi.

"FSMU" metodida fikrni bayon etish, bayoniga sabab ko'rsatish, ko'rsatilgan sababni isbotlab misol (dalil) keltirish, fikrlarni umumlashtirish orqali muammolar yechimi aniqlanadi. Bu ta'lim usulida muammoli savol beriladi, talabalar yakka tartibda muammoli savolga to'rt bosqichli javob yozadi, kichik guruhlar shakllantiriladi, ular yakka tartibda bajarilgan vazifalarini umumlashtirib yozadi, taqdimot qilinadi, barcha fikrlar umumlashtiriladi va xulosa yasaladi. "Nutqning xususiyatlari" mavzusini

o'tishda talabalarga "Madaniy nutqni shakllantirish omillari" mavzusi bo'yicha FSMU metodidan foydalanib, taqdimot qilish topshirilishi mumkin. Bu usul talabalarda ijodiy yondashuv, mantiqiy izchil fikrlash, keng dunyoqarashga ega bo'lish, axborot almashinish, kuzatuvchanlik, hodisaning umumiy va xususiy jihatlarini ajrata olish, tajriba almashish ko'nikmalarini shakllantirish uchun samarali usul sanaladi.

"KKIT" metodi (SVOT-analiz, SWOT-analysis) ham ta'limda kreativ fikrlashni o'stiruvchi usullardan biridir. "Matn va uning ko'rinishlari" mavzusini o'qitishda bu usuldan samarali foydalanish mumkin. "Nima uchun bugungi kun talabasi kitoblar mutolaasidan ko'ra ijtimoiy tarmoqlarda faollik ko'rsatmoqda?" degan muammoli savolning tahlilini "KKIT (kuchli, kuchsiz tomonlar, imkoniyat va to'siqlar)" usulida olib borish mumkin. Bunda talaba to'rtta ustunga hodisaning sharhini bayon qiladi. Qo'yilgan muammoning tahlili talabaning o'z shaxsiy tajribasi asosida bayon qilinishi lozimligiga urg'u beriladi. Natijada talaba o'z faoliyatini tahlil qiladi, o'z-o'zini (yoki boshqa insonni) tahlil qilib, kuchsiz tomonlarni yo'qotish uchun, kuchli tomonlarini aniqlash, imkoniyatlarni o'rganib chiqish va to'siqlarni bartaraf

etish yo'llarini aniqlab oladi va belgilangan xulosalarni mustaqil hayotida qo'llash ko'nikmasiga ega bo'ladi. Bu usuldan erishiladigan natijalar ancha samarali bo'lib, har bir talabani o'z hayotiga, faoliyatiga tanqidiy baho berishga, mavjud imkoniyatlardan unumli foydalanishga o'rgatadi.

Bugungi kunda axborot almashinuvi shiddat bilan o'sib bormoqda, axborot ulashuvchi tarmoqlar ko'paymoqda, kuchli axborot oqimi shaxs tarbiyasiga, ruhiyatiga, ma'naviyatiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shiddatkor zamonda talabalarni to'g'ri va kreativ fikrlashga, turli sohalarda ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga, mustaqil fikrga ega bo'lish va uni erkin ifodalay olishga o'rgatish, ularning yozma va og'zaki nutqini o'stirish nafaqat filologlar, balki barcha fan o'qituvchilari, mutaxassislar zimmasidagi mas'uliyatli vazifadir. Tahsil jarayonidagi maqsad va mohiyatni anglagandagina, ta'limni hayot bilan uzviy bog'liqlikda olib borgandagina talaba kelajakda yetuk kadr, o'z sohasining bilimdoni, kuchli notiq, professional mutaxassis, qat'iyatli shaxs, jamiyatning faol a'zosi bo'lib yetishadi. Zero, bugunning talabasidan talab qilinayotgani ham aynan shudir.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2019-yil 21-oktabrdagi "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-5850-son Farmoni. – Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 22.10.2019-y., 06/19/5850/3939-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil 20-oktabrdagi "Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-6084-son Farmoni. – Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 21.10.2020-y., 06/20/6084/1398-son.
3. O'zbekistonga jadal islohotlar sur'atiga mos ilg'or kadrlar kerak. – "Xalq so'zi", 2018-yil 19-dekabr, 262-son.

4. 4.N.S.Saidahmedov, S.A.Abdurahimov. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, TDTU, 2010.
5. 5.M.Kamoliddinov, B.Vahobjonov. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, «Talqin», 2010.
6. 6.L.V.Golish, D.M.Fayzullayeva. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. – Toshkent, TDIU, 2010.
7. 7.B.Hodiyev, L.Golish. Mustaqil o‘quv faoliyatini tashkil etish usul va vositalari. – Toshkent, TDIU, 2010.
8. 8.R.Ishmuhamedov, A.Abduqodirov, A.Pardayev. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, «Iste’dod», 2010.